

RESSENYES COLLECTIVES

The Classical Tradition in Medieval Catalan

TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO

Universitat Jaume I

tomas.martinez@fil.uji.es

CABRÉ, COROLEU, FERRER, LLORET & PUJOL (2018): Lluís Cabré, Alejandro Coroleu, Montserrat Ferrer, Albert Lloret i Josep Pujol, *The Classical Tradition in Medieval Catalan, 1300-1500. Translation, Imitation, and Literacy*, Woodbridge, Suffolk: Boydell & Brewer Ltd.

En els darrers decennis, la història de la literatura —i, per tant, de la cultura— catalana medieval ha pres una embranzida evident. Ha estat una etapa d'aprofundiment i de reflexió, que ha tingut en compte tant l'herència dels grans mestres del XIX-XX, com les tendències més solvents. En aquest context, no hi ha faltat una necessària *revisitació* dels nostres clàssics, amb mètodes i perspectives perfectament comparables amb les d'altres tradicions europees. Una redimensionalització a aquest nivell demana el màxim rigor, però també una bona difusió ulterior dels resultats, per tal que els fruits de la recerca arriben, convenientment tractats, al màxim nombre de lectors possible, a destinataris diferents amb interessos diversos. Paga la pena, doncs, que els responsables mateixos d'aquestes exquisideses esdevinguin també els agents de volums de síntesi i —per què no? — d'alta divulgació. És precisament aquesta voluntat de síntesi i el desig de guanyar lectors internacionals el que explica la raó de ser d'aquest *The Classical Tradition in Medieval Catalan*. Els autors, professors universitaris amb prestigi —i alguns amb una trajectòria molt dilatada i reconeguda—, garanteixen la qualitat del producte final. La solvència de tots cinc permet afirmar d'entrada que les informacions i comentaris que conté hauran estat contrastats i documentats sense cap mena de dubte.

El títol del llibre, descriptiu, indica en termes generals tot allò que podrem trobar a dins. Està configurat, de fet, en dues grans parts. La primera explica, amb un discurs lineal, la tradició clàssica a casa nostra fins al segle XVI, mentre que la segona inclou un catàleg de traduccions d'aquest argument fins al 1500. Diríem

que, d'alguna manera, la primera glossa, contextualitza i interpreta els materials en brut que llegim a la segona. La nòmina de noms propis inclosos en el catàleg es nodreix dels autors clàssics (amb els *pseudos* corresponents) i tardans (Vegeci, Pal·ladi...), dels medievals llatins (Brescia, Joan de Galles, Beauvais...) i del Renaixement italià. Hom pot preguntar-se per què s'hi inclou el *Liber de amore et dilectione Dei* d'Albertà de Brescia i no els volums de Domenico Cavalca (la *Medicina del cuore*, posem per cas). O Trevet i Beauvais, i no Laurent de Blois o Wauchier de Denain. Es tracta d'un detall menor: com que el repertori s'alimenta de la base de dades *Translat* (<<http://www.translatdb.narpan.net>>) i remet a aquesta, podem cobrir el buit que hi detectem anant al lloc web en qüestió.

La primera part conté quatre capítols. El primer és dedicat a oferir una síntesi històrica, necessària per al lector no familiaritzat en els nostres segles medievals. S'hi assenyalen els principals fets, sobretot aquells que expliquen determinats fenòmens que tenen a veure amb la recepció, l'aprofitament i la difusió dels clàssics a la corona catalanoaragonesa. El volum pren una altra dimensió quan entrem en matèria. El capítol segon, «Literacy: Translations and Royal Patronage», se centra en la cultura escrita i en la familiarització dels nostres medievals amb els escrits en llatí, francès i occità que els arriben. Els clàssics es lligien directament en aquestes llengües o a través de traduccions al català, generades sovint en àmbits propers a la cort o gràcies al patronatge reial. A mesura que ens apropem al final del segle XIV i durant el XV, s'hi detecta més i més l'aprofitament, la recreació o la redimensionalització que els escriptors catalans feren d'aquestes lectures. Els autors de *The Classical Tradition* es comprometen a parlar d'aquests temes des de l'entronització d'Alfons I (1162) fins a la mort del príncep Carles de Viana (1461). Potser en aquest cas hom esperaria que el relat arribés fins al dia anterior a l'aparició de la impremta a València (1474), sobretot perquè el capítol quart es titula «Printing: Humanism and the Renaissance», com una mena de continuació cronològica d'aquest capítol segon. Deixant de banda aquestes apreciacions, i ja dins del capítol, un primer apartat correspon a la literatura a la cort i a les primeres traduccions entre 1162 i 1360. Sense aquest període no s'explica el que trobarem després. Més essencials encara són els darrers decennis del regnat del Cerimoniós (1336-87). De fet, sense ell i les seues circumstàncies, no s'entén el fort impuls donat a les traduccions i a la història en aquesta època, gràcies també als seus col·laboradors, a les relacions amb Fernández d'Herèdia i als contactes amb el papat d'Avinyó. S'hi destaca també, i molt, la relació familiar i bibliòfila amb el casal de França en els últims anys del XIV, que fa augmentar exponencialment uns contactes que ja existien abans i que amplia el ventall de clàssics a disposició reial (però no sols).

Després de parlar dels darrers reis del casal de Barcelona, el següent apartat del segon capítol és dedicat als Trastàmara, a Ferran, Alfons i Carles. Els autors destaquen l'ampliació considerable de les relacions amb Itàlia, sense abandonar, tanmateix, la tradició pròpia. Per un altre costat, els contactes evidents amb Castella, ara al més alt nivell, expliquen per què augmenten el nombre de versions

castellanes realitzades a partir dels models catalans, un fenomen que s'aprecia incipientment en el segle XIV. Aquestes relacions i l'existència de vies de comunicació directa produeixen no sols un coneixement fecund dels clàssics italians, sinó també dels llatins, la qual cosa es deixa sentir convenientment en la literatura de creació catalana. El paper reial, com abans, és fonamental (la qual cosa no significa, tanmateix, que no hi haja lectors «urbans»: l'*Espill* de Roig bé que ho mostra). Si les traduccions s'entenen en determinada època com una feina vinculada a l'esfera de la glossa-comentari i, per tant, dins del terreny exegetic, la seua progressiva identificació com una activitat autònoma i no suplementària produirà també un desplaçament de les tècniques utilitzades. Passem d'una valoració de la traducció en tant que ajuda i suport a la lectura de l'original, a l'ús de tècniques literàries i retòriques en els productes traduïts, els quals, en definitiva, s'entenen com la conseqüència derivada d'una feina digna d'un escriptor.

El capítol tercer fixa la mirada en cinc grans autors, a partir de les diverses relacions que llurs obres mantenen amb els clàssics (llatins i italians). La complexitat i varietat d'aquestes relacions és un senyal inequívoc d'un canvi important en la recepció i consideració de les obres clàssiques des del final del XIV, de Bernat Metge a Joanot Martorell, des de l'ús de models petrarquescos a la imitació o la reutilització de traduccions en la feina creativa. Fet i fet, s'hi parla de traduccions, d'adaptacions, de re-creació, d'aprofitament o d'assimilació, la qual cosa demostra una pluralitat d'impulsos. En l'espai dedicat a Bernat Metge, els autors hi remarquen la importància del *Secretum* de Petrarca, del *Somnium Scipionis* i les *Tusculanes* de Ciceró, del *Corbaccio* i el *De claris mulieribus* de Boccaccio, o de les *Metamorfosis* ovidianes, en la configuració i en la lletra de *Lo somni*. El bagatge de lectures de Metge se'ns fa evident. El secretari reial evidencia una forma d'entendre els clàssics i d'assimilar-los conceptualment nova en aquestes contrades. Del segon escriptor, Ausiàs March, s'hi subratlla la influència del Sèneca tràgic i la petjada ovidiana, manifestada en múltiples versos i perspectives; malgrat la imatge del poeta valencià en el segle XVI hispànic, els autors fan bé de recordar que «March was no Renaissance poet». Pel que fa a la tercera obra-autor d'aquest tercer capítol, em permet de reproduir unes paraules definitòries, sintetitzadores: «*Curial and Güelfa* is perhaps the only fifteenth-century work that tried to fuse these two dimensions —history and glossed classical poetry— in a continuous fictional narrative» (p. 110). Evidentment hi ha Virgili, com hi ha Ovidi a l'altre gran nom que ve tot seguit, Roís de Corella. Com bé s'indica a *The Classical Tradition*, el Corella mitològic beu de pàgines ovidianes, però també de la història troiana, de l'*Eneida* o del Sèneca tràgic, tot i que el model estilístic i la manera de reconvertir aquestes pàgines en literatura deuen molt a Boccaccio i a les eleccions corellanes dels punts de vista. Finalment, el capítol dedicat als cinc grans autors-obres acaba amb el *Tirant*. Martorell aprofita *pro domo* tant pàgines d'escriptors passats i contemporanis (Corella o Metge, per exemple), com una àmplia nòmina d'autors —sobretot llatins— en traducció catalana medieval. El gran encert de Martorell, ultra l'hàbil utilització de fragments aliens al llarg del

desenvolupament narratiu, és creure ferventment en el valor estètic de les traduccions, que també esdevenen així models d'estil.

El quart capítol s'intitula «Printing: Humanism and the Renaissance». Les línies introductòries serveixen per a comentar la influència ciceroniana sobre l'estil de notaris i redactors cancellerescos i la seua progressiva familiaritat amb els clàssics. Per una altra banda, els fenòmens esdevinguts al llarg del segle xv i els contactes culturals amb Itàlia expliquen el coneixement d'escriptors i humanistes d'aquelles terres a casa nostra. Ferran Valentí, responsable d'una de les dues traduccions de les *Paradoxa* de Ciceró, és un bon representant d'aquest ambient. També el barceloní Francesc Alegre, traductor de les *Transformacions* d'Ovidi i dels *Comentaria de primo bello Punico* de Bruni. A més a més, s'hi ha de comptar amb la producció dels nostres humanistes en llatí, com Margarit, Pere Miquel Carbonell i Jeroni Pau. Després d'aquesta repassada, i a partir de la p. 133, els autors pretenen que «the following paragraphs provide an overview of printed production and consumption of classical, devotional, and humanistic literature in the period from about 1473 to 1530», fora, per tant, dels límits compromesos. La particularitat de les premses catalanes en aquest període incunable i postincunable és que es dediquen sobretot a imprimir obres de temàtica escolar, pedagògica o moral, sense que per això desaparega la difusió manuscrita. Els textos clàssics impresos s'importen sobretot de Nàpols i de Venècia, i posteriorment de Lió. De fet, alguns d'ells són els models de què es nodreixen els traductors catalans, sobretot quan l'obra clàssica passa per la intermediació d'algun autor italià. És el que ocorre, per exemple, amb l'*Econòmica* aristotèlica versionada per Leonardo Bruni, base de la traducció catalana de Martí de Viciana *el vell*. Els autors fan un recorregut per les obres clàssiques traduïdes i editades en aquest període, algunes d'elles tenint en compte versions anteriors actualitzades convenientment.

The Classical Tradition in Medieval Catalan és, certament, un bon llibre, imprescindible per a qualsevol lector que vulga tenir a l'abast notícia actualitzada i contrastada de la difusió i influència de la tradició clàssica durant els nostres segles baixmedievals. El títol, en anglès, pot fer pensar que va dirigit únicament a lectors forans, però en realitat no hauria de mancar en qualsevol biblioteca de temàtica clàssica i medieval mereixedora de tal nom, independentment de la situació geogràfica i lingüística. A més a més, la quantitat i qualitat d'informació que conté *The Classical Tradition* invita, de fet, a revisitar-lo freqüentment.